

УДК 346.9: 341.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.8>

ПІДГОТОВКА МЕДІАТОРІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Харківська К.В.,
*кандидат юридичних наук,
засновник Громадської організації
«Центр дослідження проблем громадської безпеки»,
член Асоціації Правників України*

Харківська К.В. Підготовка медіаторів в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення.

Стаття присвячена комплексному аналізу проблем підготовки медіаторів в Україні в умовах формування сучасної правової держави та впровадження ефективних інструментів альтернативного вирішення конфліктів. Із прийняттям Закону України «Про медіацію» у 2021 році медіація отримала нормативне закріплення як самостійний інститут позасудового врегулювання конфліктів, однак її практична імплементація стикається з певними складнощами. Однією з ключових причин цього є недосконалість системи підготовки медіаторів та відсутність цілісної державної політики у сфері формування кадрового потенціалу.

У статті проаналізовано два основні види підготовки медіаторів – базову (обов'язкову) та спеціалізовану (факультативну), докладно розкрито законодавчі вимоги до обсягу та структури навчання. Звернено увагу на відсутність єдиних освітніх стандартів та типових програм, що ускладнює забезпечення однакового рівня компетентності випускників різних навчальних закладів та громадських організацій. Проаналізовано переваги та недоліки наявної конкуренції між закладами вищої освіти та професійними неурядовими організаціями у сфері навчання медіаторів. З одного боку, така конкуренція сприяє зростанню якості освітніх послуг, з іншого – породжує фрагментарність, нерівномірність та нерегульованість у підходах до навчального процесу. Поручено проблему відсутності ефективної моделі оцінювання якості підготовки медіаторів: закон не передбачає обов'язкової сертифікації або форми контролю знань, що створює ризики для якості медіаційних послуг. Обґрунтовано необхідність запровадження такої форми перевірки знань і навичок як іспит. Акцентовано увагу на важливості обов'язкового стажування в реальних процедурах медіації. Досліджено проблеми реєстрації медіаторів: в Україні наразі відсутній єдиний державний реєстр, що зумовлює складнощі у доступі до інформації про фахівців і обмежує прозорість та контроль у сфері медіації. Окрему увагу приділено міжнародному досвіду в аспекті підготовки медіаторів, підкреслено потребу в адаптації кращих міжнародних практик до українських реалій.

Ключові слова: медіація, медіатор, підготовка медіаторів, реєстр медіаторів, вимоги до медіаторів.

Kharkivska K.V. Training of mediators in Ukraine: challenges and prospects for reform.

This article offers a comprehensive analysis of the challenges facing the training of mediators in Ukraine amid the country's ongoing development as a modern rule-of-law state and the introduction of effective tools for alternative dispute resolution. Following the adoption of the Law of Ukraine "On Mediation" in 2021, mediation was formally recognized as an independent institution of out-of-court dispute settlement. However, its practical implementation remains fraught with certain difficulties. One of the key factors impeding progress is the underdeveloped system of mediator training and the lack of a coherent state policy aimed at building human resource capacity in this field.

The article examines two primary forms of mediator training: basic (mandatory) and specialized (optional), with a detailed discussion of the statutory requirements regarding the scope and structure of educational programs. Particular attention is drawn to the absence of unified educational standards and model curricula, which hampers the ability to ensure a consistent level of competence among graduates of various educational institutions and civil society organizations.

The article further explores the advantages and drawbacks of the existing competition between institutions of higher education and professional non-governmental organizations in the field of mediator education. On the one hand, such competition may contribute to improving the quality of training services; on the other, it often results in fragmentation, unevenness, and a lack of regulatory oversight in the approaches to training. Another critical issue addressed is the lack of an effective model for assessing the quality of mediator preparation. The current legal framework does not require mandatory certification or any standardized form of knowledge assessment, which poses serious risks to the quality of mediation services. The article substantiates the need to introduce a formal examination as a means of verifying acquired knowledge and skills, and emphasizes the importance of compulsory internships in real mediation procedures. Finally, the article investigates the issue of mediator registration. At present, Ukraine lacks a centralized state register of mediators, which complicates access to reliable information about practitioners and undermines transparency and accountability in the mediation field. Special attention is given to international experience in mediator training, with an emphasis on the need to adapt best global practices to the Ukrainian context.

Key words: mediation, mediator, mediator training, mediator register, qualification requirements for mediators.

Постановка проблеми. В Україні інститут медіації перебуває на стадії свого розвитку, хоча його правове закріплення вже відбулося із прийняттям Закону України «Про медіацію» у 2021 році. Однак, на практиці вона ще не набула широкого застосування, особливо у сфері бізнес-конфліктів. Це зумовлено низкою чинників: недостатньою поінформованістю підприємців щодо можливостей та переваг процедури, низьким рівнем довіри до інституту медіатора, недостатньою спеціалізацією фахівців у сфері господарських правовідносин, відсутністю дієвої підтримки з боку держави. Водночас необхідно звернути увагу й на позитивні зміни, зокрема: активізувалася діяльність професійних асоціацій медіаторів, зростає кількість навчальних програм для фахівців, започатковано пілотні проєкти щодо залучення медіаторів у деяких судах. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання щодо якості підготовки медіаторів, оскільки від їх компетентності й залежить ефективність процесу медіації, рівень довіри з боку суспільства та авторитетність інституту медіації в цілому.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану підготовки медіаторів в Україні у контексті правового регулювання, практичного впровадження та освітніх підходів, а також виявлення проблемних аспектів і перспектив подальшого розвитку цієї сфери з урахуванням міжнародного досвіду та потреб національної правозастосовної практики

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію» медіатор - це спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію [6]. Юридичні особи не можуть виконувати функції медіатора, хоча при цьому законодавством дозволено створювати об'єднання медіаторів для здійснення та захисту прав і свобод членів такого об'єднання та/або розвитку медіації, та/або сприяння впровадженню культури мирного вирішення конфліктів (спорів), та/або здійснення професійного самоврядування медіаторів, та/або для забезпечення надання послуги з медіації (п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію») [6]. Незважаючи на відсутність повноважень щодо безпосереднього здійснення медіації, такі добровільні об'єднання відіграють важливу роль у формуванні інституту медіації, оскільки сприяють формуванню професійного середовища медіаторів, впровадженню високих стандартів діяльності в цій сфері, а також поширенню у суспільстві культури позасудового врегулювання конфлікту.

Необхідно звернути увагу, що Закон України «Про медіацію» не встановлює вичерпних вимог до медіаторів, зазначаючи у п. 3-4 ст. 9, що можуть бути встановлені й інші додаткові вимоги. Так, об'єднання медіаторів та суб'єкти, що забезпечують проведення медіації, уповноважені вимагати від тих медіаторів, яких вони включають до своїх реєстрів наявності спеціальної підготовки, певного віку та/або практичного досвіду, освіти тощо. Крім того це право також мають й сторони медіації, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та підпорядкування, громадські об'єднання [6]. Так, наприклад, у 2025 році проводився конкурсний відбір медіаторів, які залучатимуться центрами з надання безоплатної правничої допомоги. Серед додаткових вимог до кандидатів було зазначено такі як: 1) наявність вищої освіти; 2) проходження дистанційного курсу «Функціонування

системи надання безоплатної правничої допомоги»; 3) відсутність рішень про притягнення медіатора до відповідальності за недотримання норм професійної етики; 4) наявність документів, що підтверджують підвищення професійного рівня медіатора (не обов'язкове, але бажане) [5]. Зазначені додаткові вимоги до кандидатів слугують, з одного боку, певним фільтром якості для гарантування професійності, етичності та відповідності певному рівню підготовки медіаторів, а з іншого – дозволяє ще на етапі відбору забезпечити ефективну інтеграцію відповідного медіатора до конкретної сфери діяльності.

Таким чином, медіатором може бути лише дієздатна фізична особа, до якої висуваються такі вимоги як: 1) проходження підготовки (навчання) спеціального спрямування; 2) відсутність підтримки або симпатії до учасника (учасників) спору (конфлікту); 3) відсутність підлеглих, залежності, контролю як з боку учасників спору (конфлікту), так і органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, інших фізичних і юридичних осіб; 4) відсутність у неї власних поглядів різного характеру, які могли б вплинути на здійснення нею своїх функцій та прийняття рішень; 5) відсутність судимості.

Відповідно до норм чинного законодавства підготовка медіаторів може бути двох видів: базова та спеціалізована. Згідно з ч. 1 ст. 9 Закону України «Про медіацію» проходження базової підготовки є обов'язковою вимогою для медіаторів. Майбутній медіатор може пройти таку підготовку як в Україні, так і за кордоном. У законодавстві встановлені вимоги до базової підготовки: 1) обов'язковість проходження двох форм навчання: теоретичної підготовки і відпрацювання практичних навичок; 2) тривалість навчання - не менше 90 годин навчання (у т. ч. не менше 45 годин практичного навчання). Що стосується спеціалізованої підготовки, то вона здійснюється відповідно до програм навчання, розроблених суб'єктами освітньої діяльності (ч. 3 ст. 10 Закону України «Про медіацію»), та не є обов'язковою. Прикладами відповідної спеціалізованої підготовки є різноманітні курси певного спрямування, зокрема: «Сімейна медіація», «Бізнес-медіація», «Корпоративний медіатор», «Медіатор в бізнесі. Професіоналізація». Крім того, для медіаторів також пропонуються різноманітні тренінги, наприклад, «Транскордонна сімейна медіація», «Поглиблення в інтереси й потреби», «Робота зі спротивом», «Сила запитань», «Навички ненасильницької комунікації в освітньому середовищі» та ін. Тривалість спеціалізованої підготовки у законодавстві не визначено, тому може бути різною, проте обов'язковим є отримання відповідного сертифікату для підтвердження проходження навчання із зазначенням кількості годин навчання, у тому числі практичного навчання, а також додатку з переліком компонентів програми навчання і набутих компетентностей. Такі освітні програми спрямовані на тих медіаторів, які вже мають базову підготовку (обов'язкову), але прагнуть поглибити свої знання та/або отримати спеціалізовані знання та навички у певній сфері. Участь у таких курсах та тренінгах має важливе значення для підвищення кваліфікації медіатора та удосконалення його навичок. З метою забезпечення високого рівня здійснення медіації в Україні, посилення конкурентоспроможності медіатора на ринку послуг, розвитку культури медіації, на наш погляд, таке підвищення кваліфікації повинно мати не хаотичний, а систематизований порядок. Тобто необхідним є нормативне закріплення обов'язкового проходження медіатором певної кількості годин навчання за певний період часу (рік або п'ять років). В сучасних умовах зростаючого попиту на якісну, швидку, позасудову форму урегулювання конфліктів, висококваліфіковані медіатори, які системно проходять таке навчання, будуть відігравати провідну роль у цьому процесі. Це підтверджується й міжнародним досвідом підготовки медіаторів. Наприклад, в Австрії є вимога проходження підвищення кваліфікації медіаторами кожні п'ять років [7, с. 35].

Наявність вищої освіти в Україні не є обов'язковим для медіаторів, проте здебільшого такі особи все ж таки мають юридичну, педагогічну або психологічну вищу освіту. У наукових джерелах існує думка, що психологічна або юридична освіта можуть не тільки не допомагати, а навіть заважати, тому що медіатору дуже важко уникнути безоціночного підходу щодо правильності ухваленого рішення з погляду юриспруденції тощо. І тому обов'язкові вимоги до особи, яка може бути медіатором, не повинні міститися в полі професійних вимог і стажу роботи. Медіатор повинен мати особистісні риси і навички, які відповідають «профілю медіатора», а саме: бути емоційно зрілою людиною, володіти навичками активного слухання, а також мати емпатію [2]. Не можемо у повній мірі погодитись із таким твердженням, оскільки, на наш погляд, наявність юридичної або психологічної освіти слугує вагомою перевагою, а не перешкодою в діяльності медіатора. Так, дійсно є важливим те, щоб медіатори не виконували роль судді під час здійснення

своїх повноважень, а дотримувалися принципу нейтральності, проте це більше стосується питань етики та професійності відповідного медіатора, а не наявності у нього відповідної вищої освіти. Така проблема може виникнути тоді, коли відсутнє чітке розмежування ролей, що, у свою чергу, вирішується навпаки - якісним навчанням. Що стосується психологічної освіти, то її наявність є найбільш бажаною, оскільки сфера конфліктів та функції медіатора безпосередньо пов'язані між собою, надаючи можливість медіатору ефективніше виконувати свою роль, знижувати напруження, налаштовувати сторони на спілкування, підтримувати та спрямовувати взаємодію відповідних суб'єктів у потрібному напрямку (врегулювання спору).

Відповідно до ч. 2 ст. 10 Закону України «Про медіацію» підготовку майбутніх медіаторів здійснюють суб'єкти освітньої діяльності. На сьогодні такими суб'єктами, які проводять базову підготовку медіаторів є громадська спілка «Українська академія медіації», Центр медіації та альтернативного вирішення спорів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Київська школа професійної медіації і перемовин, Центр Медіації Одеського державного університету внутрішніх справ та ін. Така освітня діяльність не потребує ліцензування, проте ці суб'єкти повинні дотримуватись визначених законодавством вимог до програми базової підготовки (тривалість, форми занять, видача сертифікату). Якість такого навчання безпосередньо впливає на ефективність подальшої діяльності медіатора, його здатність професійно виконувати свої функції щодо врегулювання конфлікту.

В Україні наявна логічна конкуренція між закладами вищої освіти та професійними неурядовими організаціями медіаторів як суб'єктами підготовки та перепідготовки майбутніх медіаторів [4, с. 97]. З однієї сторони, це є позитивним, оскільки там, де наявна конкуренція, відбувається підвищення якості надання освітніх послуг, удосконалення програм навчання, орієнтація на потреби ринку, проте з іншого – можуть бути наявними й негативні наслідки, й у першу чергу це стосується відсутності належного контролю за якістю здійснення підготовки медіаторів, різноплановою насиченістю освітніх програм, різним рівнем сформованих компетентностей у відповідних здобувачів. Крім того, відсутність єдиних підходів до базової підготовки медіаторів, тобто коли кожен суб'єкт підготовки майбутніх медіаторів формує освітню програму на власний розсуд, орієнтуючись лише на встановлені законом терміни навчання (не менше 90 годин навчання, у тому числі не менше 45 годин практичного навчання), та встановлюючи власні критерії оцінювання набутих компетентностей, призводить до ризику диференційованого рівня підготовки майбутніх медіаторів. У зв'язку з цим, є важливим створення єдиних стандартів підготовки медіаторів, запровадження механізмів незалежного контролю та оцінювання якості таких програм, а також забезпечення співпраці між закладами вищої освіти, громадськими організаціями та державними установами з метою гармонізації підходів та зміцнення авторитету медіації як ефективного інструменту вирішення конфліктів. Це, у свою чергу, дозволило б гармонізувати систему підготовки фахівців високого рівня та підвищити довіру до інституту медіації.

Виникає також питання щодо форми оцінювання якості сформованих компетентностей за результатами засвоєння навчального курсу базової підготовки майбутніх медіаторів. Закон України «Про медіацію» не розкриває питання щодо того, як має проходити відповідне оцінювання: іспит у формі надання відповідей на питання, залік, диференційований залік, проходження тестування тощо. Визначення рівня сформованості компетентностей будь-якого фахівця є важливим критерієм забезпечення якості підготовки та професійної придатності. Тому, на наш погляд, доцільним є запровадження відповідного контролю у формі іспиту, оскільки під час його складання є можливість демонстрації майбутніми медіаторами як теоретичних знань, так і практичних навичок шляхом надання відповідей на питання, а також вирішення конкретних практичних ситуацій (наприклад, у формі ситуаційних задач).

Деякі науковці пропонують також запровадити участь майбутніх медіаторів як стажистів щонайменше в десяти процедурах медіації [8, с. 110]. Зазначена пропозиція є цілком обґрунтованою, оскільки практичний досвід є важливим елементом підготовки майбутніх медіаторів. Участь у реальних процесах дозволить не лише закріпити отримані знання, а також побачити дієві способи вирішення конфліктів, отримати певний довід та розвинути свої навички. Стажування також створить можливість майбутнім фахівцям заповнити імовірні прогалини у їх знаннях, поставити запитання, отримати роз'яснення стосовно певних ситуацій, а також ознайомитися з особистими підходами досвідчених медіаторів до вирішення конфліктів.

Після проходження базової підготовки та отримання сертифікату медіатори включаються до реєстрів. Проте в Україні на сьогодні немає єдиного реєстру медіаторів. Реєстри своїх випускників ведуть суб'єкти освітньої діяльності, що здійснюють підготовку медіаторів (ч. 6 ст. 10 Закону України «Про медіацію»). Крім того, реєстри медіаторів формують й об'єднання медіаторів та суб'єкти, що забезпечують проведення медіації (ч. 1 ст. 14 Закону України «Про медіацію»). Відсутність централізованої реєстрації медіаторів має негативні риси, зокрема, це ускладнює процес пошуку медіатора (у тому числі спеціалізованого у певній сфері ведення конфліктів), унеможливорює процес здійснення централізованого контролю за дотриманням стандартів підготовки та професійної етики тощо. У науковій літературі вже піднімалося питання щодо необхідності формування такого реєстру. Так, Ц. Оганісян пропонує створити та використовувати єдиний державний реєстр сертифікованих медіаторів, розпорядником якого будуть або територіальні органи юстиції, або єдина професійна організація, що об'єднуватиме усіх медіаторів України та визначатиме стандарти професії [4, с. 98-99]. Про доцільність та нагальність створення такого Реєстру медіаторів зазначає й І. Доляновська [1, с. 61] та І. Факас [8, с. 110]. Для багатьох країн світу, де інститут медіації є досить розвинутим, також є характерним ведення Реєстрів медіаторів. Наприклад, у Словаччині реєстр медіаторів веде міністерство юстиції Словацької Республіки. Крім того, особа має успішно пройти відповідне навчання та скласти професійний іспит медіатора, що підтверджується відповідними сертифікатами [3, с. 34]. В Угорщині, Болгарії, Греції, Хорватії, Італії та Австрії такий обов'язок покладений на Міністерство Юстиції, в Португалії – на Генеральний директорат політики юстиції, який є департаментом Міністерства Юстиції, у штаті Луїзіана (США) – спеціально створений комітет при Верховному суді, у Бельгії – Федеральну комісію з медіації, у Швеції – Національну судову адміністрацію тощо. У Республіці Польща медіатори повинні бути внесені до реєстру окружного суду [1, с. 59]. Відповідне інституційне закріплення реєстрів медіаторів на рівні державних органів у багатьох країнах світу свідчить про високий рівень інтеграції медіації у правову систему та визнання її важливості та результативності як ефективного способу вирішення конфліктів. Крім того, доступна інформація з такого реєстру буде допомагати як безпосередньо знайти відповідного медіатора, так і отримати дані щодо його освіти, досвіду роботи, кваліфікації тощо. На практиці це забезпечить більший рівень довіри до інституту медіації як з боку громадян, так і бізнесу.

Висновки. Підготовка медіаторів в Україні є важливим елементом становлення інституту медіації як ефективної позасудової процедури врегулювання конфліктів. Незважаючи на наявність базового законодавства, що визначає правові засади та порядок проведення медіації – Закону України «Про медіацію», існуюча система підготовки медіаторів залишається фрагментарною та недостатньо врегульованою, що зумовлено відсутністю єдиних стандартів до її проведення. Конкуренція між закладами вищої освіти та професійними організаціями медіаторів загалом позитивно впливає на динаміку розвитку відповідних програм, однак за відсутності належного контролю вона може спричинити істотні відмінності у рівні підготовки фахівців. З урахуванням міжнародного досвіду доцільним є запровадження іспиту, створення єдиного державного реєстру медіаторів, а також підвищення ролі держави у координації діяльності суб'єктів підготовки. Лише за умови системного підходу до формування якісного кадрового потенціалу медіація зможе набутися належного авторитету та практичного значення в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Доляновська І.М. До питання створення реєстру медіаторів в Україні: теоретико-правовий аспект. *Legal Bulletin*. 2023. № 7. 56–63. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-33X-2023-07-56-63>.
2. Єрмоєнко Г. Перспективи розвитку медіації в Україні. URL: <http://www.ukrmediation.com.ua/files/content/Perspectyvy.pdf>.
3. Можайкіна О. Правове регулювання професійної підготовки медіаторів в Україні та Словаччині. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2022. № 5. Т. 124. С. 30–39. DOI: [https://doi.org/10.31617/3.2022\(124\)03](https://doi.org/10.31617/3.2022(124)03).
4. Оганісян Ц. Система підготовки медіаторів в Україні: сучасний стан та перспективи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2 (117). С. 95–101.

5. Оголошено конкурсний відбір медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги. Офіційний сайт «Безоплатна правнича допомога». URL: <https://legalaid.gov.ua/novyny/ogolosheno-konkursnyj-vidbir-mediatoriv-yaki-zaluchayutsya-czentramy-z-nadannya-bezoplatnoyi-pravnychoyi-dopomogy-2/>.
6. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
7. Супрун Г. Зарубіжний досвід підготовки медіаторів та можливості його застосування в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 34–37.
8. Факас І. Правовий статус медіатора та здійснення медіації в цивільному судочинстві. *Право і суспільство*. 2022 № 4. С. 107–111. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.16>.